

РІЧАРД ДОКІНЗ

НАУКА ДЛЯ ДУШІ

НОТАТКИ РАЦІОНАЛІСТА

*Переклала з англійської
Дар'я Прокопик*

«НАШ ФОРМАТ» · КИЇВ · 2019

[Купить книгу на сайте kniga.biz.ua >>>](http://kniga.biz.ua)

Зміст

<i>Вступ від автора</i>	9
<i>Вступ від редактора</i>	19
 Частина перша · Цінність (цінності) науки	
Цінності науки та наука про цінності	27
Вступитися за науку: відкритий лист принцові Чарльзу	67
Наука і розумність	75
Доктор Дуліттл і Дарвін	94
 Частина друга · Уся безжальна слава	
«Дарвіністичніший за Дарвіна» – нотатки про Дарвіна та Воллеса	104
Універсальний дарвінізм	115
Екологія реплікаторів	143
Дванадцять непорозумінь добору родичів	153
 Частина третя · Майбутній умовний час	
Мережевий зиск	173
Розумні прибульці	178
Шукаючи під вуличним ліхтарем	191
П'ятдесят років по тому: нищимо душу?	194
 Частина четверта · Контроль думок, непослух і розгардіяш	
Алабамська вкладка	204
Керовані ракети 9/11	215
Теологія цунамі	219
Щасливого Різдва, прем'єр-міністре!	225
Наука про релігію	230
Наука – це релігія?	243
Атеїсти за Ісуса	250

Частина п'ята · ЖИТИ СПРАВЖНІМ ЖИТТЯМ

У Платонових лабетах	261
«Поза розумними сумнівами?»	270
Та чи можуть вони страждати?	273
Люблю феєрверки, втім... ..	276
Хто згуртується заради здорового глузду?	280
У славу субтитрів, або За дубляж поб'ю	284
Якби я правив світом... ..	289

Частина шоста · СВЯТА ПРАВДА ПРИРОДИ

Про час	297
Оповідка про гігантську черепаху: острови з-поміж островів	305
Оповідка про морську черепаху: туди й назад (і знову туди?)	309
Прощання із гіком-мрійником	314

Частина сьома · СМІЮЧИСЬ НАД ЖИВИМИ ДРАКОНАМИ

Збираючи кошти на правду	323
Велика автобусна таємниця	327
Джарвіс і родовід	334
Лігіярен	341
Мудрий старійшина динозаврячого світу	344
Аторизм: сподіваюся, ця мода мине	348
Закони Докінза	349

Частина восьма · НІХТО НЕ САМ ПО СОБІ

Спогад про маестро	355
О мій любий тату! Джон Докінз (1915–2010)	359
Більше ніж мій дядько. А. Ф. «Білл» Докінз (1916–2009)	362
Вшановуючи Гітча	369
<i>Джерела і подяки</i>	374
<i>Бібліографія цитованих робіт</i>	378

Вступ від автора

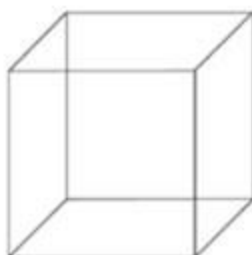
Я пишу це за два дні після задушливої поїздки до Гранд-Каньйону в Аризоні («задушлива» ще не сягнула популярності вислову «приголомшлива», але то справа часу). Для багатьох корінних племен Америки Гранд-Каньйон – святе місце: тут беруть початок численні міфи племен хавасупай та зуні; це місце упокоєння мерців племені хопі. Якби мене примусили обирати якусь релігію, на таку я погодився б. Гранд-Каньйон надає релігії розмаху, лишає далеко позаду мізерність релігій авраамічних, трьох культур, що збурюють чвари й ворожнечу і, за історичним збігом, досі терзають світ.

Була темна ніч, коли я, пройшовши вздовж південного краю каньйону, ліг на спину й роздивлявся Чумацький Шлях. Я зазірав у минуле й бачив те саме, що й сотні тисяч років тому – тоді, коли світло розпочало свій довгий шлях, щоб втрапити в мої зіниці та спалахнути в моїй сітківці. Наступного дня я повернувся на те місце й здригнувся від страху висоти, бо збагнув, де саме я лежав у темряві, і тепер витріщався на дно каньйону. І знову я дивився в минуле, на два мільярди років тому, коли лише мікроби невидимо сновигали під зорями Чумацького Шляху. Якщо душі хопі й спали в цій магічній тиші, до них долучалися ув'язнені в скелях душі трилобітів та морських лілій, брахіоподів та белемнітів, аммонітів, ба навіть динозаврів.

Чи був момент в еволюційному нашаровуванні каньйону завглибшки в цілу милію, коли щось, що можна назвати душею, спануло, неначе раптом увімкнене світло. Чи «душа» скралася у світ поступово: від тьмяної тисячної частки душі в кільчастому черв'яку, десятої частки – у целаканті, половини душі – у довгоп'ята, і згодом у типовій людській душі, до душі порядку Бетговена чи Мандели? Чи не дурість це – говорити про душі?

Не дурість, якщо йдеться про пригнічення здорового глузду щодо суб'єктивної, особистої ідентичності. Кожен із нас знає, що воно є, навіть якщо це, як стверджують сучасні мислителі, ілюзія, але це ілюзія задуму, як сказали б дарвіністи, бо фактор збагненної єдиної мети допомагає нам вижити.

Оптичні ілюзії, такі як куб Неккера

– чи неможливий трикутник Пенроуза (трибар)

– чи ілюзія увігнутого обличчя, показують, що «реальність», яку ми бачимо, складається з обмежених моделей, створених мозком. Двомірне зображення куба Неккера, утворене лініями на папері, нагадує дві альтернативні конструкції тривимірних кубів, і мозок сприймає обидві моделі по чергово: це перемикання можна відстежити та навіть оцінити частоту. Те, що утворюють на папері лінії трикутника Пенроуза, неможливо співвіднести з жодною фігурою реального світу. Ці ілюзії подразнюють «прошивку» мозку, викриваючи його існування.

Так само програмне забезпечення мозку створює корисну ілюзію особистої ідентичності, і «я», що вочевидь перебуває прямисінько за очима, є «рушійною силою», здатною до добровільних рішень, єдиним творцем особистості, що шукає цілі та сприймає емоції. Створення особистості відбувається поступово, у ранньому дитинстві, можливо, шляхом поєднання раніше розрізнених

Вступ від редактора

Річард Докінз завжди кидав виклик розподілу на категорії. Один видатний біоматематик, рецензуючи «Егоїстичний ген» та *Extended Phenotype* («Розширений фенотип»), був вражений тим, що наукова робота, безсумнівно, не має логічних помилок, хоч і не містить жодного рядка математичних обчислень; він не втримався і зазначив у висновку, що, як йому незбагненно вдалось, «Докінз, <...> либонь, мислить образами».

На щастя, так і є. Якби він не мислив образами – не викладав образами, не міркував образами, не пізнавав образами, не сперечався образами, у нас не було б низки захопливих робіт, створених найрізноманітнішим із популяризаторів науки. Це не лише 13 книжок, переваги яких немає потреби тут перелічувати, але й до розкошів багатий вибір його коротких творів для багатьох засобів інформації: щоденних газет і наукових журналів, огляди та ретроспективи, альманахи та полеміка, – із яких ми з ним разом кристалізували цю добірку. У ній поряд із нещодавніми роботами наводяться більш ранні твори, добуті з глибин, бо написані ще до і після першої його збірки *A Devil's Chaplain* («Капелан Диявола»).

Враховуючи його репутацію полеміста, мені здається важливим наголосити, що Річард Докінз створював зв'язки, невтомно зводячи мости над безоднями між науковими дискурсами та широким спектром суспільних дискусій. Я вважаю його представником егалітарної еліти, що робить складну науку не просто доступною, але й зрозумілою, без «науки для чайників», але з неодмінним наголосом на ясності та точності, де мова – це точний інструмент, як скальпель.

Якщо він і застосовує мову як шпагу, а подекуди як кийок, то лише для уникання непорозуміння та претензійності, розчищення дороги від сварок та плутаниці. Він страшенно боїться

фальші, чи то в хибних уявленнях, чи то в науці, політиці або емоції. Читаючи та перечитуючи уривки для цієї збірки, я створила групу «дротики»: стислі, ядучо критичні уривки, інколи смішні, інколи сповнені люті або жалісливі, аж серце крають, чи негречні настільки, що перехоплює дух. У мене була спокуса зібрати їх окремо, але, поміркувавши, вирішила розмістити деякі з них з-поміж довших, більш зважених та рефлексивних, щоб продемонструвати весь діапазон письменства та запропонувати читачеві відчуті зміну ритму й настрою, які й дають осягнути, що воно – читати Докінза.

Це перепади зніжковіння та захвату, а ще страху: ніколи не через нього самого, лише через кривду, завдану іншим, особливо дітям, тваринам та людям, що постраждали через спротив диктатурі. Страх за всіх, хто постраждав та загинув, та сум, що за ним бовванить, для мене є нагадуваннями. Я наголошую, це моє сприйняття, а не Річардове, і це трагічний аспект його письменницького та ораторського життя з часів публікації «Егоїстичного гена». Якщо «трагічний» здається вам надто сильним словом, то подумайте над таким. У цій першій, вибуховій, книжці він пояснив, що еволюція шляхом природного добору відбувається завдяки логіці поведінки невтомного пошуку самих себе в крихітних частках, що відтворюються, утворюючи живих істот. Згодом він зазначив, що в самих людях є сила здолати диктатуру своїх егоїстичних генів і потрапити у світ людей, зародивши ідею майбутнього, та впливати на нього. Ми – перший вид, що не є егоїстичним. І тут постає трагедія: замість того щоб присвятити свої численні таланти заохоченню людства використовувати дорогоцінну властивість свідомості та як ніколи видатні наукові відкриття для піднесення над егоїстичними прагненнями нашої еволюційної прошивки, Докінз має скерувати значну частку своєї енергії та здібностей на переконання людей взагалі прийняти правду про еволюцію. Невдячна справа, та хтось мусить її робити: бо, як він каже, «природа не подасть до суду». І, як він наголошує в одному з текстів, наведених тут: «Я збагнув, що потужний здоровий глузд аж ніяк не очевидний для більшості людей. Справді, здоровий глузд подекуди вимагає пильності для свого захисту». Річард Докінз – не лише пророк здорового глузду, він його невтомний страж.

Цінності науки та наука про цінності*

Цінності науки. Що це означає? У загальному сенсі я мав би з розумінням справи розглядати цінності, які могли б мати науковці, цінності, визначені їхньою професією. Є також і точне тлумачення про те, що знання використовуються для здобуття цінностей, як зі священної книги. Цінності такого роду я рішуче відкину". Книга природи може бути незгірш за традиційні священні книги – джерело цінностей, за якими слід жити, і це ще слабко сказано.

Наука про цінності – друга частина заголовка – означає наукове дослідження того, звідки ці цінності взялися. Само собою, воно має бути позбавленим цінностей, науковим питанням, не більше спірним за питання про походження кісток. Висновок мав бути таким, що наші цінності нічим не завдячують нашій еволюційній історії. Але це не той висновок, якого я дійшов.

* Оксфордські лекції *Amnesty (The Oxford Amnesty Lectures)* – це щорічні серії лекцій, які відбуваються в Шелдонському театрі за підтримки Amnesty International. Щороку тексти лекцій публікуються окремим виданням за редакцією викладача Оксфорду. У 1997 році організатором та редактором був Вес Вільямс, і він обрав тему «Цінності науки». Серед лекторів були Деніел Деннетт, Ніколас Гамфрі, Джордж Монбіо та Джонатан Рі. Моя була друга із семи, і її текст наводиться тут.

** Якби провокаційна книжка Сема Гарріса *The Moral Landscape* («Моральний ландшафт») вийшла тоді ж, коли і лекція, я прибрав би слово «рішуче». Гарріс переконує, що буде збоченням спростовувати аморальність дій, які, наприклад, змушують страждати, і що наука може відігравати ключову роль у викриванні таких речей. Варто зазначити, це поширене явище – ставити факти, які можна довести, вище за індивідуальні цінності. (Повну інформацію про книжки, згадані в тексті та примітках, шукайте в бібліографії в кінці книжки).

Цінності науки в широкому сенсі

Сумніваюся, що науковці менш (чи більш) схильні до подружніх зрад чи ухиляння від сплати податків, ніж будь-хто інший. Але у своєму професійному житті в науковців є особливі причини цінувати щирю правду. Ця професія тримається на вірі, що об'єктивна істина долає культурне різноманіття, тож якщо запитати одне і те саме у двох науковців, вони скажуть одне і те саме, незалежно від попередніх уявлень, культурного підґрунтя та, з певними застереженнями, здібностей. Це не суперечить часто повторюваному філософському уявленню, боуцїмто науковці не доводять істину, але розвивають гіпотези, яких не змогли спростувати. Філософ може переконувати нас, що факти – це лише неспростовані теорії, за чію неспростовність ми не дамо руку на відсіч і які ми зазвичай називаємо істиною*. Різні науковці, розділені географічно та культурно, мабуть, сходитимуться в поглядах на ті самі неспростовані теорії.

Такий погляд руйнує підвалини модного патякання на кшталт:

Не існує об'єктивної істини. У кожного своя правда.

Не існує об'єктивної реальності. Кожен створює свою.

Є духовні та містичні, обидва внутрішні шляхи пізнання, що стоять вище від звичайних способів". Якщо досвід видається справжнім, то він і є справжнім. Якщо ідея видається тобі правильною, вона така і є. Ми не здатні пізнати істинну природу дійсності. Наука сама з себе ірраціональна та містична. Це інша віра чи система вірувань або міфів, обґрунтованих не більше за будь-які інші.

* Мені до вподоби, як це каже Стів Гулд. «У науці "факт" може означати лише "настільки підтверджений, що буде дивним не переконатися в цьому остаточно. Приміром, коли завтра зростуть ціни на яблука, на підтвердження цього не варто марнувати час у лабораторії з фізики" (есеї *Evolution as fact and theory* («Еволюція як факт і теорія») зі збірки *Hen's Teeth and Horse's Toes* («Курячі зуби та конячі пальці»)).

** Звання професора із «жіночих студій» подекуди видають за вшанування «жіночих шляхів пізнання», наче вони відмінні, ба навіть кращі за логічні та наукові шляхи пізнання. Стівен Пінкер слушно завважив, що таке жінок ображає.

Вступитися за науку: відкритий лист принцові Чарльзу*

Ваша Королівська Високосте,
Ваша Рейтівська лекція** мене засмутила. Я глибоко поділяю Ваші цілі та захоплювався Вашою щирістю. Та Ваша ворожість до науки більше не слугує тим цілям, і Ваше прийняття неадекватної плутанини взаємовиключних речей знищує повагу, на яку Ви, я гадаю, заслуговуєте. Не пригадую, хто сказав***: «Безумовно, ми маємо мати широкі погляди, але не настільки широкі, щоб мозок випадав».

Придивімося до альтернативних філософій, яким Ви надаєте перевагу замість наукового мислення. У першу чергу, це інтуїція, мудрість серця «що струменить, як легіт крізь листя». На жаль, це залежить від того, чию інтуїцію Ви оберете. Коли цілі (якщо не методи) позбавлені зацікавленості, то Ваша інтуїція збігається з моєю. Я всім серцем поділяю Ваші цілі довгострокового служіння нашій планеті з її розмаїтою і складною біосферою****.

* Цей відкритий лист було опубліковано в The Observer 21 травня 2000 року.

** Щорічні Рейтівські лекції, які проводить ВВС в пам'ять свого засновника і директора, лорда Рейта, суворого шотландця, чий високі ідеали ВВС щиро увібрала, спершу транслювали на радіо, а тепер і на телебаченні. Досі у Великій Британії бути запрошеними прочитати Рейтівську лекцію мають за честь. У 2000 році серію лекцій «Поважай Землю» несподівано поділили між п'ятьма лекторами, і принц Чарльз був одним із них.

*** Цей вислів часто приписують мені, та й мені хотілося би цього, але я певен, що десь почув його.

**** Побоювання принца стали ще нагальнішими з часу прочитання лекції. Ознаки різкої зміни клімату безпомилкові, і ми вже говоримо про подолання точки не-повернення. Тим часом, теперішній президент США публічно заявив, що зміна клімату — це «вигадка китайців». Можна й надалі підтримувати, хоча і все менш

Та як щодо інстинктивної мудрості темної душі Саддама Хусейна? Чого був вартий вагнерівський вітер у червивому Гітлеровому листі? Йоркширський різник чув у голові божественні голоси, що закликали його до вбивств. Як нам визначити, чиї інтуїтивні внутрішні голоси варті уваги?

Важливо зазначити, що це не дилема, яку наука має вирішити. Моє власне пристрасне побоювання щодо управління світом таке ж емоційне, як Ваше. Але там, де я дозволяю почуттям впливати на мої цілі, коли доходить до вибору кращого методу їх досягнення, я краще подумав би, ніж відчув. І мислення в цьому разі означає мислення наукове. Немає методу ефективніше. Якби був, наука ним користувалася б.

Далі, сер, я гадаю, Ви перебільшили ідею природності «традиційного» чи «органічного» сільського господарства. Вони завжди були не природні. Наш вид почав відступати від природного способу життя мисливців-збирачів не давніше, ніж десять тисяч років тому. Це короткий період, якщо міряти часовою шкалою еволюції.

Пшениця, навіть цільна і з висівками, – це не природна їжа для *Homo sapiens*. І молоко також, хіба що для дітей. Майже кожен

обґрунтовано, дискусію про те, що люди не відповідальні за танення арктичного льоду. Та реальність небезпечних змін клімату незаперечна для всіх, окрім тих, хто обманюється. Перед лицем катастрофи, у тому числі щодо затоплення низинних територій, важливо не здійсмати хибну тривогу через менші проблеми, як, на жаль, чинить принц Чарльз.

- * Я згадав страту Саддама Хусейна, із якою свого часу був незгоден, не через загальний протест проти страти, а з наукових причин. Я хотів би продовжити й життя Гітлера, якби він його собі не вкоротив. Нам потрібна вся інформація, яку лиш можна здобути, щоб зрозуміти ментальність таких лиходіїв. І, оскільки соціопати – не таке вже рідкісне явище, щоб розуміти, як виняткові приклади типу Гітлера спромогаються здобути та втримати владу над людьми та навіть вигравати вибори. Чи справді Гітлер був оратором, що зачаровував гіпнотично, як це кажуть ті, хто його знав? Чи це була ілюзія, створена аурую влади? Як би ув'язнений Гітлер реагував на альтернативні спроби переконати його, наприклад, спокійні обговорення з доводами, де його розпитували б про його патологічну ненависть до євреїв? Чи могли б ми здобути потужне розуміння психопатології, що стане в пригоді в майбутньому? Чи було щось у дитинстві Гітлера чи Саддама Хусейна, чи в ранній освіті, що скерувало їх на шлях до них, дорослих? Чи може якась освітня реформа запобігти подібним жахіттям у майбутньому? Вбивство таких одіозних персонажів може вдовольнити первинне бажання помсти, однак закриває дорогу дослідженням, що сприяли б уникнути рецидивів.

Наука і розумність

Із трепетом і скромністю я побачив, що був єдиним науковцем у переліку лекторів*. Чи справді мені єдиному випало «озвучити століття» науки, поміркувати щодо науки, яку ми передаємо у спадок? ХХ століття могло бути золотою добою: це час Ейнштейна, Гокінга та відносності; Сенґера і молекулярної біології; Тюрінга, фон Нойманна і комп'ютера; Вінера, Шеннона і кібернетики; тектонічних плит і радіоактивного датування порід; закону червоного зміщення Габбла і телескопа «Габбл»; Флемінга, Флорі та пеніциліну; висадки на Місяць; і – не ховаймо голову в пісок – водневої бомби. Як зауважив Джордж Стейнер, нині працює більше науковців, ніж за всі попередні століття разом узяті. А ще уявіть це число і жахніться перспективі – нині живе більше людей, ніж померло на нашій історичній пам'яті.

З-поміж словникових значень «розумності» чи «здорового глузду» я хочу застосувати «розбірливість», «усвідомленість» і «здатність відповідати на естетичні стимули». Можливо, хтось сподівається, що під кінець століття наука стане частиною культури і наші естетичні почуття піднесуться та досягнуть поезію науки. Я не оживлятиму тут піввікової давнини песимізм Чарльза Сноу, але з прикрістю визнаю, що до кінця століття залишилося два роки, і ці надії не справдилися. Наука викликає більше ворожості, ніж будь-коли, подекуди без належних причин, часто – від людей, що нічого про неї не знають і прикриваються ворожістю, щоб

* Наприкінці ХХ століття ВВС організували серію лекцій, що вийшли в ефір на «Радіо 3», на тему «Озвучити століття: що ХХ століття залишає нащадкам?». Свій внесок я зробив 24 березня 1998 року; серед інших речників були Гор Відал, Камілла Палія та Джордж Стейнер. Мені було незручно усвідомлювати, що я – єдиний науковець у переліку, це і ясно з перших речень. Уривки цієї лекції можна знайти в «Розплітаючи веселку», яку я писав приблизно в той час.

і не дізнатися. Як прикро, що багато людей досі підпадають під дію знеславленого стереотипу, буцім наукове пояснення руйнує поетичні чуття. Книжки з астрології популяризують астрологію. Телебачення випускає на екран другосортних чаклунів, коли влаштовує балаган з екстрасенсами та ясновидцями. Проповідники докопуються до міленіуму і знаходять купи легковірів: «Врата Небесні», Вако, отруйний газ у підземці Токіо*. Найбільша відмінність від попереднього тисячоліття в тому, що до народного християнства долучилася народна наукова фантастика.

І це суттєва відмінність. У попереднього тисячоліття були виправдання. У 1066 році, хоча і заднім числом, комета Галлея могла передректи результат битви під Гастінгсом, визначити приреченість короля Гарольда II і перемогу нормандського герцога Вільгельма Завойовника. Комета Гейла – Боппа в 1997 році мусить бути інакшою. Чому ми відчуваємо полегшення, коли астролог у газеті запевняє, що комета Гейла – Боппа не *безпосередньо* завинила в смерті принцеси Діани? А що відбувається, коли тридцять дев'ять людей, ошатно вдягнені та з валізками, під враженням від «Зоряного шляху» та Одкровення вчиняють колективний суїцид, бо вони всі вірили: комета Гейла – Боппа летить у супроводі космічного корабля, що має «піднести їх на новий рівень існування»? За збігом обставин, саме спільнота «Небесних Воріт» замовила телескоп, щоб поглянути на комету Гейла – Боппа. Вони його повернули через нібито явну «несправність» – він не показував космічного корабля, що її супроводжував.

Грабунок із боку псевдонауки та неякісної наукової фантастики – це загроза нашому законному бажанню дивуватися. Ворожість науковців, що тямлять у модних галузях, – то інша річ, і я до цього повернуся. Популістське спрощення – це третє. «Громадське розуміння науки», спровокування США «спутниковою кризою»

* «Врата Небесні» (Heaven's Gate) – релігійна організація, чий 39 членів 1997 року вчинили масове самогубство, щоб, як вони вірили, їхні душі вирушили на космічний корабель-супровід комети Гейла – Боппа. Вако – тєхаське місто, де 1993 року впродовж 51 дня тривало збройне протистояння між ФБР та членами релігійної секти, у результаті якого загинули майже всі члени секти та їхні діти. У 1995 році в токійському метро лідер секти розпилив зарин, унаслідок чого загинуло 29 людей і бооо зазнали травм; це найбільший теракт в історії Японії. – Прим. пер.

Доктор Дуліттл і Дарвін*

Я б хотів вважати, що мій інтерес до природничої історії та людської еволюції зокрема визначило моє раннє дитинство, проведене у Східній Африці. Але це не так. Я пізно прийшов у науку. Через книжки.

Моє дитинство було сама ідилія, а у віці семи років мене відправили до школи-інтернату. Я зміг пережити цей досвід, так само як і мій сусід (є і трагічні випадки з-поміж зацькованих, надто відмінних від більшості, меншин), і моє навчання, зрештою, привело мене до Оксфорду, «Аген мого зрілого віку». Життя вдома справді здавалося ідилічним, спершу в Кенії, згодом у Ньясаленді (тепер Малаві), потім в Англії, на родинній фермі у графстві Оксфорд. Ми не були заможні, але й бідними не були. Ми не мали телевізора, але це лише тому, що мої батьки гадали, що, будьмо справедливі, час можна провести і краще. І в нас були книжки.

Можливо, одержимість читанням карбує в дитині любов до слів, та ймовірно згодом допоможе в письменницькому ремеслі. Зокрема, мені цікаво, чи став я зоологом під творчим впливом книжки Гю Лофтінга «Пригоди доктора Дуліттла», яку я читав і перечитував разом з усіма продовженнями. Серія дитячих

* У 2004 році літературний агент і популяризатор науки Джон Брокман запросив наукових журналістів зі свого неперевершеного кола взяти участь у проекті «Коли ми були дітьми» і видав збірку есеїв на тему «Коли дитина стає науковцем». Оскільки я планував колись написати належну автобіографію (все закінчилося розділенням її на дві частини, *An Appetite for Wonder* («Жага дивуватися») і *Brief Candle in the Dark* («Куца свічка у пільмі»), мій есей для збірки Брокмана став чимось іншим. Я вирішив оспівати дитячого письменника, який, я гадаю, вплинув на мене.

** Пише Драйден, попри свою кембриджську освіту.

книжок не привела мене в науку буквально, але доктор Дуліттл — науковець, найвидатніший у світі натураліст і цікавий мислитель. Задовго до того, як котрась із цих фраз народилася, він став прикладом для наслідування, який збував мою свідомість.

Джон Дуліттл був милим повітовим лікарем, який перейшов із лікування людей на тварин. Полінезія, його папуга, навчив його розмовляти мовами тварин, і це самісіньке вміння породило сюжети для майже дюжини книжок. Якщо інші дитячі книжки (разом із серією про Гаррі Поттера) марно покладаються на надприродне як на панацею від усіх негараздів, Г'ю Лофтінг обрав для себе наукову фантастику як єдине відхилення від реальності. Доктор Дуліттл може розмовляти з тваринами: із цього випливає все решта. Коли йому треба було бігти на пошту в західноафриканському королівстві Фантіппо, він найняв перелітних птахів служити на першій авіапошті; малі пташки переносили листи, а лелеки — пакунки. Коли корабель мусив прискоритися і наздогнати лихого работорговця Деві Бонса, тисячі мартинів узяли його на буксир — і дитяча уява вибухнула*. Коли він наздогнав судно работорговців, зірке око ластівки спрямувало його гармату з надлюдською точністю. Коли людину судили за вбивство, доктор Дуліттл переконав суддю дозволити бульдогу обвинуваченого стати свідком з боку захисту, і продемонстрував свої перекладацькі здібності розмовою з суддею собакою, що розп'якавав сороміцькі секрети, які міг знати лише він.

Вороги доктора Дуліттла хибно вважають, що його здібності набуті завдяки цьому єдиному вмінню — розмовляти з тваринами, надприродні. В африканській тюрмі, де доктора морили голодом, щоб зломити, він гладшає і веселішає. Миші носили йому їжу, а одна час від часу приносила воду в горіховій шкаралупі та шматочки мила, щоб він міг помитися й поголитися. Його нажахані викрадачі пояснювали це чарами, але ми, його маленькі читачі, знали секретне просте раціональне пояснення. Той самий добрий урок повторювався знову і знову в усіх книжках. Може,

* Пригадую, я безсоромно використав цей образ у шкільному творі, коли мені було дев'ять. Моя вчителька англійської похвалила мене за уяву і сказала, що з мене виросте відомий письменник. Чи знала вона, що я вкрав це в Г'ю Лофтінга?